

Maradok szkeptikus, tisztelettel¹

BEVEZETÉS

„Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?” című tanulmányomban (Tózsér 2013) azt próbáltam megmutatni, hogy nem hihetünk komolyan és őszintén filozófiai elméletekben. Érvem a következőképpen épült fel. Mivel (1) a filozófia minden területén nézetkülönbség van a különböző filozófusok között, és mivel (2) e nézetkülönbség episztemikusan egyenrangú és maximális kompetenciájú felek között áll fenn, és mivel (3) ha a filozófiai nézetkülönbségek episztemikusan egyenrangú és maximális kompetenciájú felek között állnak fenn, akkor a filozófia nem alkalmas módja a megismerésnek, úgy (K) a filozófia nem alkalmas módja a megismerésnek. Ha pedig ez így van, akkor filozófiai ítéleteinket fel kell függeszteni, s ha egyáltalán van értelme a filozófia művelésének, akkor annak a filozófián kívül kell lennie.

Kritikusaim érvelésem minden pontját kikezdi. A Mekis Péter–Sutyák Tibor szerzőpáros és Forrai Gábor úgy látják: a filozófiában nincsen olyan mértékű nézetkülönbség, mint amekkorának láttatom, s amekkorából jogosan vonhatnék le szkeptikus konklúziókat a filozófiai megismerés természetére nézve. Úgy látják továbbá: még ha igazam is volna abban, hogy a filozófiában olyan mértékű nézetkülönbség van, mint amekkorának láttatom, az érvem akkor sem volna konkluzív. Schwendtner Tibor pedig úgy látja: a filozófia valójában nem problémamegoldó tevékenység, hanem valami más. Ennyiben pedig tanulmányom mondanivalója nem releváns.

Kritikusaimnak hálás vagyok. Kritikáik megmutatták, hogy tanulmányomnak valamennyi hibája megvan, ami egy szándékosan vitaindító, vagyis provokatív szánt tanulmánynak meg szokott lenni: leegyszerűsítő, néhol pontatlan, itt-ott túlzó, bizonyos részeket túlmagyaráz és bizonyos fontos részletekről hall-

¹ Köszönettel tartozom Bács Gábornak és Schmal Dánielnek a tanulmányomhoz fűzött fontos észrevételeikért. A tanulmányhoz vezető kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai Hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

gat. E hibáktól eltekintve ellenvetéseik nem ingattak meg: továbbra is komolyan és őszintén hiszek abban, hogy mondanivalóm lényege igaz és releváns.

Az alábbiakban nem külön-külön válaszolok az egyes kritikákra, hanem a fent említett három téma szerint. Először azt vizsgálom, hogy ténylegesen mekkora a nézetkülönbség a filozófiában, másodszer azt, hogyan kell pontosan megfogalmazni a disszenzusból vett érvet, harmadszor a filozófiai problémák és a filozófia viszonyát. Helyszűke miatt nem tudok minden egyes ellenvetésre válaszolni, de remélem, hogy nem épp azok az ellenvetések maradnak megválaszolatlanul, melyeket szerzőik a legnagyobb becsben tartanak.

I. A NÉZETKÜLÖNBSÉGEK MÉRTÉKE A FILOZÓFIÁBAN

Vitatott tanulmányomban számos filozófiai problémát hoztam annak illusztrálására, hogy nincsen konszenzus a filozófiában, és a filozófia egymással versengő elméletek színtere, példám azonban nem győzték meg sem a Mekis–Sutyák szerzőpárost, sem Forrait. Előbbi szerint „az igazolás a példák egyoldalú megválasztásán és retorikai túlzásokon múlik” (Mekis–Sutyák 2013. 115), utóbbi szerint példám elfogultak és nem reprezentatívak (Forrai 2013. 102. skk). Mind a szerzőpáros, mind Forrai ellenpéldákat is felhoz: szemben azzal, amit mondok, igenis vannak olyan filozófiai tanítások, melyeket széles körű konszenzus övez. Ha pedig vannak ilyenek, akkor az érvelésem el sem indul.

Kezdem a Mekis–Sutyák szerzőpáros ellenpéldáival. Szerintük minden filozófus egyetért például abban, hogy „az azonosság tranzitív” (Mekis–Sutyák 2013. 117), abban, hogy „a tudás, az észlelés vagy az emlékezés faktív állapotok” (uo.), vagy abban, hogy a „cselekvésképesség vagy képtelenség kérdése releváns a morális felelősség ügyében” (uo.).

Ezek rossz példák, mert *trivialitások*. Az azonossági viszony tranzitivitásáról minden matematikát tanuló általános iskolás tud, még ha a kifejezést nem is ismeri; bárki, aki először hallja azt a mondatot, hogy „tudom, hogy Mozart orosz vodkafőző mester volt”, azonnal felismeri, hogy az hibás; a fejlődépszichológiából jól ismert, hogy már egy három-négy éves gyerek is jól tudja, hogy cselekvésképesség szükségeltetik ahhoz, hogy valakit jogosan leszidjunk vagy megdicsérjünk. Mindezzel azt akarom mondani: a filozófia feladata nem efféle trivialitások kimondásában áll. Olyan ez, mint ha azzal hozakodna elő valaki: a közgazdaságtudomány egyik konszenzuális tanítása, hogy az ember a leggyakrabban nem vásárol olyan terméket, amit nem akar megvenni.

Bírált tanulmányomban azt is próbáltam megmutatni, hogy a filozófiatörténetben sincsen konszenzus. Több példát is felhoztam, többek között azt, hogy erősen vitatott, hogy Kant fenomenalista volt-e vagy realista. Erre a Mekis–Sutyák szerzőpáros így felel: „Kant ügyében bizonyára sokan vitáznak azon, hogy fenomenalista volt-e vagy realista, ám azon jószerivel senki, hogy azonosnak te-

kintette-e az a priori és szükségszerű kijelentések körét, hogy a matematikai igazságokat szintetikusnak gondolta-e, vagy hogy konkluzívnak fogadta-e el az ontológiai istenérvet” (Mekis–Sutyák 2013. 116).

A helyzet hasonló, mint az imént. E felsorolt konszenzusok *éppúgy* trivialisítások, mint hogy az azonossági viszony tranzitív: valamennyi fehéren-feketén benne van *A tiszta ész kritikájában*. Csakhogy a filozófiatörténeti kutatás feladata nem efféle trivialisítások kimondásában áll, ahogy a filozófiai kutatások feladata sem olyan trivialisítások kimondása, hogy az azonossági viszony tranzitív. Ilyen erővel a szerzőpáros azt is írhatta volna: „Tőzsér téved, amikor azt állítja, hogy a filozófiatörténetben nincsen egyetértés, mert noha abban valóban nincs konszenzus, hogy Descartes dualista volt-e, vagy trialista, abban viszont masszív egyetértés mutatkozik, hogy szerinte a lélek gondolkodó szubsztancia, arról a teljes körű konszenzusról nem is beszélve, hogy francia származású volt és nem indián.”

A szerzőpáros ellenpéldái között a trivialisítások mellett igazi, jó kövér kontroverzális állítások szerepelnek konszenzuálisan elfogadottként beállítva. Például: a „szövegek, képek, törvénykönyvek értelmezésekor az előzetes felvázolás, a feedback, a korrekció hermeneutikai körkörössége érvényesül” (Mekis–Sutyák 2013. 117), vagy az „[e]ltérő életformák fenomenális tapasztalatai egymás számára intranszparenssek” (Mekis–Sutyák 2013. 117). Mivel empirikus kérdés, hogy e téziseket illetően konszenzus van-e, végeztem egy kis felmérést. Jelentem: a több mint tíz megkérdezett filozófus egyike sem értett egyet e két tézissel. Utóbbiról egyenesen úgy gondolták, hogy az triviálisan hamis: többen közülük olyan legendás marhaságok közé sorolták, mint hogy a magyar nyelvhez viszonyítva az eszkimó nyelvben összehasonlíthatatlanul több szó van a óra.

Forrai ellenpélda-listája végiggondoltabb és rokonszenvesebb. Végiggondoltabb, mert Forrai tudja, hogy e lista elemei között nem szerepelhetnek trivialisítások (Forrai 2013. 103). És rokonszenvesebb, mert listája végén nem szerepel az „és így tovább” kifejezés, ami a Mekis–Sutyák szerzőpáros listája végén díszeleg azt a látszatot keltve, mintha alkonyattól pirkadatig sorolni tudnák a konszenzuálisan elfogadott filozófiai vélekedéseket.

Ettől eltekintve Forrai listája sem győz meg. Tizenöt példájából négy valamely a kortárs filozófiában igen népszerűtlen álláspont vagy elmélet tagadása: a 2. a logikai behaviorizmusé, a 3. a fenomenalizmusé, a 7. a tudás infallibilista felfogásáé, a 12. az igazság koherenciaelméletéé. De ha veszem azt, hogy „[s]zükségszerű kapcsolatok nemcsak a nyelvben léteznek, hanem a valóságban is” (Forrai 2013. 103), akkor – figyelembe véve a Hume-diktumról folyó vitákat – e tézist nem nevezném konszenzuálisnak. Vagy ha veszem azt, hogy „[v]annak szükségszerű kijelentések, melyek csak a posteriori tudhatók” (Forrai 2013. 103), akkor – figyelembe véve, hogy e kijelentés csak akkor lehet igaz, ha a tulajdonnevek milli–kripkei elméletét fogadjuk el, holott az kontroverzális (Bourget–Chalmers kérdőíves felmérése szerint a megkérdezetteknek csak 34,5%-a

milliánus, 28,7%-a fregeiánus, és a maradék 36,8% más nézetet vall, lásd: Bourget–Chalmers 2013) – e tézist sem nevezném konszenzuálisan elfogadottnak.

Természetesen nem volna jogos Forrai és a Mekis–Sutyák szerzőpáros valamennyi ellenpéldáját az íróasztal mellől, mindenféle empirikus vizsgálat nélkül megítélnem. De nem is szükséges. Nem csak az a fontos ugyanis, hogy a filozófusok nagyobb része mit gondol Forrai és a szerzőpáros ellenpéldáiról: nyilván minden filozófiai probléma kapcsán van olyan álláspont, amit (valamivel) többen képviselnek, mint a riválisait. Az is fontos, hogy az általuk felhozott ellenpéldák mennyire *masszív*an konszenzuálisak.

Vegyük Forrai egy másik példáját a konszenzusos vélekedésekre. Eszerint: „[c]selekedeteink indokai lehetnek cselekedeteink okai” (Forrai 2013. 103). Nem vitatom: az 1970-es évektől kezdve valóban ez az uralkodó nézet. De képzeljük el a következő esetet. Kineveznek téged egy fontos és nívós filozófiai folyóirat élére. Tegyük fel, hogy beérkezik egy valamennyi szakmai sztenderdnek megfelelő, briliánsan argumentált tanulmány, melyben a szerző mellett érvel, hogy az indokaink nem a cselekedeteink okai. A gondolatmenet így épül fel: (1) A ma uralkodó elméletek egyike sem képes megnyugtatóan magyarázni a más elmék problémát, holott az elengedhetetlen a kollektív intencionalitás magyarázatához, mely jelenség a filogenezis megértésének kulcsa. (2) A kollektív intencionalitás csak akkor magyarázható plauzibilisen, ha a mentális állapotokat Wittgenstein és Ryle szellemében értjük, azaz úgy tekintjük őket, mint amelyeket bizonyos értelemben „látunk”, és viselkedési diszpozíciókkal azonosítjuk őket. (3) Ha a mentális állapotokat viselkedési diszpozíciókkal azonosítjuk, akkor szakítanunk kell azzal a nézettel, hogy az indokaink (vélekedéseink, vágyaink stb.) a cselekedeteink okai lehetnek.

Ha ez történné, és neked kellene döntened a tanulmány sorsáról, akkor pusztán arra való hivatkozással, hogy neked személy szerint szilárd meggyőződésed, hogy az indokok lehetnek okok, és hogy egyúttal ez az uralkodó nézet, *nem állhatnál* a tanulmány megjelenésének útjába. Több dolog miatt sem, de elsősorban azért, mert *nem zárhatnád ki eleve*, hogy a cikkben vázolt új szempont (a filogenezisben központi szerepet játszó kollektív intencionalitás és az azzal egyedül kompatibilis behaviorista színezetű szemlélet) *felülírhatja* a kialakult konszenzust. Más szavakkal: nem zárhatnád ki eleve, hogy a tanulmány olyan perspektívát nyújt, melyből bizonyos jelenségeket (például a filogenezisben alapvető szerepet játszó kollektív intencionalitást) jobban tudunk magyarázni, mint az ortodox nézet. Az pedig, hogy pusztán arra való hivatkozással, hogy szembemegy a konszenzussal, nem állhatnál a tanulmány megjelenésének útjába, világosan mutatja: a jelenlegi konszenzus arról, hogy az indokok lehetnek okok, *puha és törékeny*.

A kontraszt kedvéért vegyük a következő esetet is. Ugyanannak a folyóiratnak a főszerkesztője vagy, és beérkezik egy valamennyi szakmai sztenderdnek megfelelő, briliánsan megírt tanulmány, melyben a szerző mellett érvel, hogy

minden tizennegyedik évét betöltő lánynak morális kötelessége elfátyolozni az arcát. A gondolatmenet így épül fel: (1) Valamennyi etikai elmélet elhibázott, ami a morális helyességet vagy helytelenséget a cselekedet másokra gyakorolt hatásával magyarázza. Vagyis abban az esetben is beszélhetünk cselekedetek morális helyességéről vagy helytelenségéről, ha az senki mást nem érint. (2) A moralitás fogalmát ezért elsősorban nem az egyes cselekedetek, hanem a személység jellemvonásai szempontjából kell vizsgálni, vagyis az erényetika mellett kell elkötelezni magunkat. (3) A morális erények egyik legfontosabbika a bátorság, hűség, mértéktartás stb. mellett a tisztaság, melynek egy tizennegyedik évét betöltő lány esetében az elfátyolozott arc az adekvát megnyilvánulása.

Ha ez történné, és neked kellene döntened a tanulmány sorsáról, akkor szerintem nem támogatnád annak megjelenését. Mégpedig azért nem, mert *nem tudnád elképzelni*, hogy a tanulmány kínálta új szempont felül tudná írni a kialakult konszenzust. Egyszerűen úgy gondolnád: *minden vitán felül áll*, hogy a lányoknak nincsenek efféle kötelességei. Ez pedig azt mutatja, hogy e kérdésben masszív a konszenzus. És azt is, hogy amiről a szerző ír, valójában *nem* élő etikai probléma.

Forrai nemcsak ellenpéldákat hoz, hanem annak az okát is igyekszik feltárni, hogy miért gondolja a legtöbb filozófus (nem csak én), hogy a filozófiában nincsenek konszenzuális megoldások. Szerinte e látszat egyik oka a nagy kérdések iránti elfogultság. Ahogy fogalmaz: „miközben a nagy kérdéseken dolgozunk, számtalan kisebb kérdésben sikerül egyetértésre jutnunk” (Forrai 2013. 103). Ezt többek között azzal támasztja alá, hogy megkéri az olvasót, hogy olvasson el egy témájába vágó tanulmányt, amelynek érvelésével és konklúziójával nem ért egyet, majd számolja meg a kérdéses tanulmányban azokat az állításokat, melyekkel egyetért és azokat, melyeket elutasít, és ha ezt teszi, akkor azt fogja tapasztalni, hogy az előbbiből lényegesen több van.

Egy ilyen kísérlet nem cáfolja mondanivalóm lényegét. Nem azt állítom (és korábban sem azt állítottam), hogy a filozófusok az égvilágon semmiben nem értenek egyet. Egyetérthetnek abban, hogy mik a filozófiai problémák. Abban is, hogy egy filozófiai problémának milyen megoldási javaslatok lehetségesek. Abban is, hogy e megoldási javaslatoknak (elméleteknek) milyen erényei vannak és milyen nehézségekkel kell szembenéznük. Esetleg abban is, hogy bizonyos filozófiai kifejezéseknek milyen különböző jelentései vannak. Néha abban is, hogy bizonyos kijelentések mely más kijelentésekkel konzisztensek és melyekkel nem. Mindössze azt állítom és azt állítottam: a filozófia nem oldotta meg azokat a problémákat, amelyek megoldására vállalkozott. Abban nincsen tehát egyetértés, hogy mely filozófiai elméletek igazak.

A vita köztünk az, hogy mind a Mekis–Sutyák szerzőpáros, mind Forrai szerint az előbb felsorolt dolgok *is* a filozófiai megismerés esetei. Nem vitatom, hogy a fentebbi dolgok egyike sem triviális, mégsem nevezném ezeket filozófiai tudásnak vagy megismerésnek. Ahhoz ugyanis, hogy a különböző filozófusok

között *egyáltalán* nézetkülönbségek alakulhassanak ki, *nyilván* létezniük kell jól meghatározott és konszenzuálisan elfogadott filozófiai problémáknak, filozófiai álláspontoknak és filozófiai érveknek. Ezek nélkül nem volna miben nem egyetérteni és nem volna lehetséges egymás álláspontja ellen érveket felhozni. De az ezekben való egyetértés nem a filozófiai megismerés célja, hanem az előfeltétele. A filozófiai tevékenység apparátusához vagy eszköztárához tartozik, és nem az elért kutatási eredményei közé.

II. A DISSZENZUSBÓL VETT ÉRV

A Mekis–Sutyák szerzőpáros és Forrai ellenvetései meggyőztek arról, hogy elég szerencsétlen formában fogalmaztam meg a disszenzusból vett érvet. Előadom tehát újból, remélve, hogy ez talán immunis az ellenvetéseikre.

Peter van Inwagen egy helyütt ekképp ír:

Hogyan hihetem (ahogy hiszem), hogy a szabad akarat inkompatibilis a determinizmussal, hogy a nem-realizált lehetőségek nem fizikai tárgyak, és hogy az emberi lények nem időben és térben elnyúlt négydimenzionális entitások, ha David Lewis, aki elképesztő intelligenciával, belátással és képességgel rendelkezik, tagadja azokat a dolgokat, melyekben hiszek, és teljesen tudatában van és tökéletesen érti mindazokat az érveket, melyeket fel tudok hozni álláspontom mellett? (van Inwagen 1996. 138)

Van Inwagen tökéletesen írja le a filozófiai nézetkülönbségek számomra releváns típusát. Egyrészt: nem arról van szó, hogy van Inwagennel óvodások, kisiskolások, gimnazisták, kezdő filozófus-hallgatók vagy más témával foglalkozó filozófusok nem értenek egyet, hanem arról, hogy David Lewis nem ért egyet, aki hasonló témákkal foglalkozik, mint ő, és vele episztemikusan egyenrangú. Másrészt: nem arról van szó, hogy Lewis az elefántesonttornyában, izoláltan, van Inwagen és más szerzők elméletei és érvei ismeretének hiányában dolgozza ki van Inwagenétől alapvetően különböző koncepcióját, hanem arról, hogy ismeri van Inwagen és mások elméletét, tisztában van az azok mellett felhozott érvekkel és ez utóbbiak erejét nem becsüli alá.

Az első felmerülő kérdést Forrai nagyon pontosan fogalmazza meg: „kitarthatok-e [jogosan filozófiai] meggyőződésemmel mellett abban az esetben, ha tudom, hogy mások, akiket episztemikusan egyenrangúnak ismerek el, nem osztják meggyőződésemmel?” (Forrai 2013. 111).

Hadd képzeljem bele magam van Inwagen helyébe! (1) Álláspontom szerint a nem-aktualizált lehetőségek nem fizikai tárgyak. (2) Nem hiszem, hogy episztemikusan kitüntetett helyzetben vagyok, azaz nem hiszem, hogy szemben más filozófusokkal, privilegizáltan hozzáférek a valósághoz. (3) Tisztában vagyok az-

zal, hogy velem episztemikusan egyenrangú filozófusok (például Lewis) eltérő állásponton vannak, mint én. (4) Reflektálva saját tevékenységemre azt látom: az általam képviselt álláspont *mindössze egy* a sok-sok létező álláspont (fikcionalizmus, modális dimenzionalizmus, genuin realizmus stb.) közül.

Az első felmerülő kérdés tehát némileg másként megfogalmazva a következő: kitarthatok-e jogosan az általam képviselt elmélet mellett, ha tevékenységemre reflektálva azt látom, hogy elméletem csak egy a sok elmélet közül, melyek mindegyikét olyan filozófus képviseli, akit magammal episztemikusan egyenrangúnak ismerek el?

Vegyük észre, hogy e kérdés megválaszolása egy *további* kérdés megválaszolásától függ! Eszerint: *releváns-e vagy sem* önreflexióból származó *másodrendű* vélekedésem (jelesül, hogy álláspontom csak egy a sok közül) abból a szempontból, hogy kitarthatok-e jogosan *elsőrendű* vélekedésem mellett (például, hogy a nem-aktualizált lehetőségek nem fizikai tárgyak)? Figyelembe kell-e vennem e metasztintű belátásomat vagy nyugodtan ignorálhatom?

A válasz nem magától értetődő. Érvelhet valaki amellett, hogy nyugodtan ignorálhatom. Íme. Amikor arról kell döntenem, hogy mit higgyek a nem-aktualizált lehetőségek természetéről, akkor *kizárólag* a témához *inherensen kapcsolódó* megfontolásokat kell figyelembe vennem. Például azt, hogy a nem aktualizált lehetőségek vajon proposíciók, körülmények vagy univerzálék? Vagy azt: hogyan tüntetem ki az aktuális világot a számtalan absztrakt entitás (nem aktualizált lehetőség) közül? Vagy azt: erszisztaként plauzibilisen tudom-e magyarázni a világokon átívelő azonosságot? Az a megfontolás, hogy magammal episztemikusan egyenrangúnak elismert filozófusok más állásponton vannak, mint én, és hogy álláspontom csak egy a sok közül, *nem ilyen*. Nem kapcsolódik inherensen a témához, semmi köze hozzá. Ennélfogva nincs okom figyelembe venni. Irreleváns.

A Mekis–Sutyák szerzőpáros is ezen a metafizikai állásponton van, melyet egy szellemes *reductio ad absurdum* típusú érveléssel támasztanak alá:

[Tegyük fel], hogy valamilyen messzemenően esetleges és filozófián kívüli okból [riválisaim] elkezdenek hullani, mint a legyek [...]. [S]enki nem szegül szembe [velem], nincs disszenszus, az eltérő nézeteket senki nem vallja. Ekkor, az előzőekből következően [...] egyszeriben [jogosan hihetem], hogy *p*. [Jogosan hihetem], hiszen a helyzet, ami miatt nem [hihettem], megszűnt. De a helyzet megszűnésének semmi köze a filozófiához, tehát ha korábban nem [hihettem jogosan], hogy *p*, most meg [jogosan hihetem], az nem azért van, mert a filozófia olyan, amilyen (Mekis–Sutyák 2013. 124; hasonlóan érvel még Kelly 2006).

Nem fogadom el ezt az érvelést: igenis relevánsak lehetnek másodrendű vagy meta-vélekedéseink abból a szempontból, hogy kitarthatunk-e jogosan elsőrendű vélekedéseink mellett. Vegyük a következő esetet. Konferenciát szervezel,

melyhez fogadás tartozik. Zajlanak az előkészületek, és hirtelen elbizonytalanodsz, hogy van-e elegendő bor. Megkérsz engem (akit magaddal episztemikusan egyenrangú borosüveg-számlálónak ismersz el), hogy veled együtt én is számoljam meg a borosüvegeket a hűtőszekrényben. A dolog úgy alakul, hogy míg te 32 üveget számolsz, addig én csak 27-et. Borosüvegekről és nem kopasz férfiakról lévén szó, nem merül fel azok azonosságfeltételei kapcsán bizonytalanság; nevezetesen hogy ez és ez a dolog vajon borosüveg-e vagy sem. Vagyis a tény, hogy más eredményre jutottunk, nem interpretációs kérdés.

Ha ez a helyzet állna elő, akkor az volna a helyes (vagy: episztemológiailag indokolt), hogy mindaddig, míg egyetértésre nem jutunk, *mindketten felfüggesztjük az ítéletünket* a borosüvegek számát illetően. Annak a metaszintű belátásodnak ugyanis, hogy egy veled episztemikusan egyenrangúnak elismert borosüveg-számláló más eredményre jut, mint te, és hogy ennél fogva a borosüvegek számát tekintve az álláspontod csak az egyik a kettő közül, *kételyt kell ébresztenie* benned számolásod helyességét illetően. (És persze *vice versa*.) Természetesen ragaszkodhatsz ahhoz, hogy te számoltál jól, és én rosszul, de *csak akkor*, ha alapos okod van azt gondolni, hogy *mégsem* voltunk episztemikusan egyenrangúak. Mert például részegen álltam neki borosüvegek számolásának. Vagy mert számolás közben többször is elfelejtettem, hogy eddig hány üveget számoltam meg. Vagy mert nem számoltam meg a mélyhűtőbe tett üvegeket.

Vegyük észre, mennyire implauzibilis volna a szerzőpáros által írottak szellemében okoskodni! Azaz így: „nyugodtan tartsatok ki *mindketten* az álláspontotok mellett, egyikőtök amellet, hogy 32 üveg van, a másik amellet, hogy 27 üveg, mert metaszintű megfontolásaitok nem relevánsak, az égvilágon *semmi közük* ahhoz, ami egyedül *számít*, nevezetesen ahhoz a kognitív folyamathoz, mely elmétekben a borosüvegek számolása közben végbement!”

A filozófiai nézetkülönbségek persze sok tekintetben különböznek ettől az esettől. Szemben a borosüvegek számlálásával, a filozófiában permanensen nem alakul ki konszenzus az egymást episztemikusan egyenrangúnak elismerő felek között. Csakhogy a filozófia esetében *még inkább* indokolt ítéleteink felfüggesztése, mint ebben a prózai esetben. Azt ugyanis egészen bizonyosan kizárhatjuk, hogy bárki episztemikus feljebbvalóságára hivatkozva érveljen az álláspontja mellett. Lewis ellenfele úgy, hogy David folyton részeg, valahányszor amellet érvel, hogy a lehetséges világok fizikai tárgyak, és van Inwagen ellenfele úgy, hogy Peter mindig halálfáradt, amikor azt igyekszik megmutatni, hogy a szabad akarat inkompatibilis a determinizmussal.

Ezek után hadd fogalmazzam meg újból a disszenzusból vett érvet:

- (1) Minden (vagy majdnem minden) filozófiai probléma megoldása kapcsán nézetkülönbség van a különböző filozófusok között.
- (2) A filozófiai nézetkülönbségek olyan filozófusok között állnak fenn, akik egymást kölcsönösen episztemikusan egyenrangúnak ismerik el.

(3) Ha a filozófiai nézetkülönbségek olyan filozófusok között állnak fenn, akik egymást kölcsönösen episztemikusan egyenrangúnak ismerik el, akkor a filozófusoknak fel kell függeszteniük az ítéleteiket.

Következésképpen:

(K) A filozófusoknak minden (vagy majdnem minden) filozófiai probléma kapcsán fel kell függeszteniük az ítéleteiket.

A kritikák hatására belátom, hogy korábbi tanulmányomban tényleg szerencsétlenül fogalmaztam meg a disszenzusból vett érvet. Forrai és a Mekis–Sutyák szerzőpáros meggyőzött arról, hogy feleslegesen hozakodtam elő azzal a konklúzióval, hogy „a filozófia nem alkalmas (nem megbízható) módja a megismerésnek”, és meggondolatlanul állítottam, hogy a filozófiai tevékenységnek kizárólag valamilyen filozófián kívüli értelme lehet. Mert ha történetesen igazam van (és szerintem igazam van), és valóban fel kell függesztenünk a filozófiai ítéleteinket, úgy erre az eredményre a filozófiai megismerés eszközeivel jutottam. A filozófia segített annak belátáshoz, hogy episztemológiailag szerénynek kell lennünk. E filozófiai megismeréssel szembeni szkepszis viszont telivér filozófiai tanítás, és mint olyan nyilvánvalóan nem lehet más, csakis a filozófia belügye.

III. A FILOZÓFIAI TEVÉKENYSÉG ÉS A FILOZÓFIAI PROBLÉMÁK

Schwendtner Tibor ambivalensen áll a tanulmányomhoz. A Mekis–Sutyák szerzőpárossal és Forraival ellentétben nem vitatja a disszenzusból vett érvet. Elismeri, hogy ha a filozófiai problémák megoldását tartjuk a filozófia feladatának, akkor az érv konkluzív, és a filozófiai megismeréssel szembeni szkepticizmus jogos. Ugyanakkor szerinte tévesen előfeltételezem, „hogy a filozófia egésze alapvetően problémamegoldó, más szóval: rejtvényfejtő tevékenység” (Schwendtner 2013. 129).

Schwendtner a problémamegoldásra szakosodott filozófiákkal egy egészen másfajta filozófiát állít szembe. Szerinte e másfajta, „valódi” és „teljes” filozófia „az egészet próbálja megragadni, továbbá önmagát, a saját tevékenységét, *a filozófiai megragadás feltételeit is tematizálja*, ezenfelül választ próbál adni az emberi praxist érintő kérdésekre is” (Schwendtner 2013. 130, kiemelés az eredetiben). E filozófiákkal szemben azért hatástalan a disszenzusból vett érv, és azért nem indokolt a szkepszis, mert e filozófiák nem egymástól *izolált* filozófiai problémákra kínálnak megoldást. Ahogy fogalmaz: „[h]a a filozófiát az egész fogalmi megragadására irányuló vállalkozásként fogjuk fel, ahol az emberi praxis előfeltételeiről, illetve magának a filozófiának a helyéről is összefüggő koncepció kerül kifejtésre, akkor már látszik, hogy egy ilyen vállalkozás episztemikus karakterét és »igazságát« sokkal

komplexebb igazságfogalommal tudjuk csak megfelelően leírni, mint ami egy kijelentésre vonatkoztatottan megfelelőnek tűnik” (Schwendtner 2013. 131-132). E filozófiák igazsága ugyanis „azon múlik, hogy milyen mélységben ragadják meg az ember helyzetét a kozmoszban, a társadalomban, a történelemben” (Schwendtner 2013. 132); „akkor lehetnek igazak, ha maguk is tartalmazzák az ember paradox helyzetét a világban” (Schwendtner 2013. 132). E „filozófia sohasem abban jeleskedett, hogy problémákat oldott meg, vagy megbízható ismereteket szállított [...], hanem képes volt olyan rendkívül komplex, nem lineáris értelemtereket létrehozni, melyek vonatkozásában egy-egy kor értelmezni tudta a felmerülő kérdések, problémák sokaságát” (Schwendtner 2013. 133).

Még világosabb lesz a kontraszt e kétféle filozófia közt, ha Schwendtner korábbi tanulmányából is idézek két passzust. Az egyik:

A filozófiatörténetből ismert filozófusok persze rengeteg filozófiai problémára próbáltak megoldást találni, de teljes félreértés lenne, ha erre szűkítenénk a tevékenységüket: ők nem problémamezőkön legelésztek, hanem a világ, az ember, a megismerés, a praxis stb. kérdéseit összefüggésükben próbálták meg feltárni és értelmezni. [...] A filozófusok által kidolgozott kérdésfeltevések nem tetszőlegesek voltak, hanem égető szükségleteket fogalmaztak meg filozófiai módon, az általuk feltett kérdéseknek téjtje volt [...] (Schwendtner 2006. 8).

A másik:

Descartes nem „klasszikus” problémákkal foglalkozott, hanem átfogó kérdéseken gondolkodott és eközben az e kérdésekből adódó problémákat próbálta megoldani. „Klasszikus problémákat” az old meg, aki elszakadt az eleven tradíciótól, aki számára a filozófiatörténet probléma- és érvbánya, ahonnan külszíni fejtéssel jó [témákat] lehet vételezni. A „klasszikus problémák” kifejezés cezúrát von a valódi filozófiák és a rejtvényfejtő problémamegoldás közé (Schwendtner, 2006. 8).

Általában kerülni szoktam az adverbiumok használatát, de most nem fogom: szerintem *rendkívül* implauzibilis a Schwendtner által javasolt szembeállítás. Egyik oldalon nagy, halott filozófusok – a másikon kis, élő filozófusok. Egyik oldalon égető szükségleteinkkel, emberi praxisunkhoz szervesen kapcsolódó kérdésekkel viaskodó kevesek – a másikon tét nélküli, jelentéktelen problémákkal bíbelődők tömege. Egyik oldalon nem lineáris értelemterek megalkotásán fáradozó szellemóriások – a másikon problémamezőn legelésző siserehad. Egyik oldalon klasszikus filozófiai művek, melyeket nem érint a disszenzusból vett érv – a másikon filozófiai cikkek, melyek védtelenek vele szemben.

Kezdem azzal, ha e szembeállítás jogos volna, nagyon beszűkülne a lehetséges filozófiai tevékenységek köre. E filozófia-felosztás szerint – már elnézést kérek! – valamennyien a kis, élő filozófusok táborába tartozunk, mivel egyikünk sem

alkotott és nem is fog alkotni Schwendtner szemében jelentős filozófiai művet, vagyis olyat, melyben „nemzedékek ismernek magukra, jelentenek számukra vonatkoztatási pontokat, átlátható értelem-összefüggéseket” (Schwendtner 2013. 132–133). Ennélfogva ha nem akarunk felhagyni a filozófia művelésével, de egyúttal problémamezőkön sem szívesen legelészünk, akkor csak egyet tehetünk: behelyezkedhetünk valamelyik nagy, halott filozófus perspektívájába és onnan értelmezhetjük „a felmerülő kérdések, problémák sokaságát”. Bizonyára vannak olyanok, akik mindezt nem élnék meg különösebb tragédiaként, de azért olyanok is akadnak szép számmal, akik egyetlenegy nagy, halott filozófus víziójával sem tudnak nyugodt szívvel azonosulni. Számukra Schwendtner nem kínál értelmes alternatívát.

Schwendtner filozófia-felosztása azért is implauzibilis, mert a nagy és a kicsi filozófusok közti különbség nem abban van, hogy az előbbiek égető szükségleteinkkel, emberi praxisunkhoz szervesen kapcsolódó kérdésekkel foglalkoznak, utóbbiak pedig csak filozófiai problémákkal. Maga a szembeállítás rossz! Arról van ugyanis szó, hogy *maguknak a filozófiai problémáknak* a megoldása jelent égető szükségletet. Szerintem égető szükséglet állást foglalni abban a kérdésben, hogy elménk túléli-e testünk halálát vagy sem, de egyúttal filozófiai probléma is. Égető szükséglet állást foglalni abban a kérdésben, hogy felelősek vagyunk-e a cselekedeteinkért vagy sem, de egyúttal filozófiai probléma is. Égető szükséglet állást foglalni abban a kérdésben, hogy létezik-e életünk folyását felügyelő személyes Isten vagy sem, de egyúttal filozófiai probléma is. De hogy ne csak Kant példáival jöjjenk: égető szükséglet lehet sokunk számára állást foglalni abban a kérdésben, hogy az abortusz morálisan helytelen-e vagy sem, de egyúttal filozófiai probléma is. És – hogy ne menjünk messzire – égető szükséglet lehet sokunk számára, hogy van-e értelme a filozófia művelésének vagy nincs, de egyúttal filozófiai probléma is. Mindezzel azt akarom mondani: maguk a filozófiai problémák „mélyen nyugtalanító problémák” (Wittgenstein 1953/1998. 111. §). Kissé patetikusan fogalmazva: a filozófiai problémák természetéhez tartozik, hogy közülük többre égető szükségletünk megpróbálkozni a válaszadással.

A legfőbb ellenvetésemet a végére hagytam. Schwendtner szerint azért nem hatékony a disszenzusból vett érv a „valódi” vagy „teljes” filozófiákkal szemben, mert azok túlságosan komplexek, átfogóak és finoman tagoltak ahhoz, hogy egy egyszerű igaz–hamis kérdéssel elintézhetőek legyenek. Szerintem Schwendtner ebben azért téved, mert az a kérdés, hogy egy filozófiai elmélettel szemben hatékony-e vagy sem a disszenzusból vett érv, *független* attól, hogy a kérdéses elmélet egy jól meghatározott filozófiai probléma megoldási javaslata-e vagy „komplex, szellemi világot konstituáló építmény” (Schwendtner 2013. 129), „mint például *A tiszta ész kritikája*, *Az európai tudományok válsága* vagy éppen *Az állam*” (Schwendtner 2013. 132). Ha ugyanis – kis, élő filozófusként – abban kell döntenem, hogy melyik nagy, halott filozófus nézőpontjába helyezkedjek bele, akkor azt a metasztintú megfontolást *is* figyelembe kell vennem, hogy e nagy, klasszikus

filozófusok episztemikusan egyenrangúak voltak. Vagyis bármelyikük mellett tesszem is le a voksomat, csak olyan mellett tehetem le, aki *mindössze egy* a sok közül. Más szavakkal: amikor arról döntök, hogy egy filozófiai probléma kapcsán melyik megoldási javaslat mellett kötelezzem el magam, és amikor arról, hogy melyik nagy filozófiai víziót válasszam nézőpontomul, a két helyzet *használó*. Mindkét esetben episztemikusan egyenrangú lehetőségek közül kell választanom.

De hogy valami biztatót is mondjak: nekünk, kis, élő filozófusoknak nem szabad követnünk nagy, klasszikus elődeink példáját. Ezek nagy része ugyanis nem abban jeleskedett, hogy reflektált volna arra, amit csinál. Nem azt állítom, hogy nem foglalkoztak közülük többen is filozófiai előfeltevéseik vizsgálatával, hanem azt, hogy abban az értelemben nem reflektáltak a tevékenységükre, hogy megfontolták volna, hogy az ő álláspontjuk is csak egy a sok közül. E nagy, klasszikus filozófusok tipikusan nem fogadták el sem elődjeiket, sem kortársaikat magukkal episztemikusan egyenrangúnak, a maguk tevékenységét gyakran a filozófiában bekövetkezett fordulatként emlegették, és úgy gondolták, hogy ők mindenki másnak az episztemikus feljebbvalói. E nagy, klasszikus filozófusok jórésze bizony *fanatikus* volt. A feminizmussal mélyen rokonszenvezve azt is mondhatnám: valamennyiükben túltengett a férfiú. Abból a szempontból valamennyinél különbek lehetünk, hogy érzékenyebbek lehetünk náluk. Képesek lehetünk arra, amire ők nem: episztemológiailag szerények lehetünk.

IRODALOM

- Bourget, David – Chalmers, David 2013. What Do Philosophers Believe? *Philosophical Studies* (forthcoming).
- Forrai Gábor 2013. Nem, Platón, te nem vagy irracionális. *Magyar Filozófiai Szemle*, 57/2. 101–113.
- Kelly, Thomas 2006. The Epistemic Significance of Disagreement. In John Hawthorne – Tamar Gendler Szabo (szerk.): *Oxford Studies in Epistemology*. Oxford, Oxford University Press. 167–196.
- Mekis Péter – Sutyák Tibor 2013. Egyetértés és egyértelműség. (Válasz Tőzsér János *Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?* című tanulmányára). *Magyar Filozófiai Szemle*, 57/2. 114–127.
- Schwendtner Tibor 2013. Értelmes megismerő vállalkozás-e a filozófia? Megjegyzések Tőzsér János tanulmányához. *Magyar Filozófiai Szemle*, 57/2. 128–134.
- Schwendtner Tibor 2006. Analitikus versus kontinentális filozófia. *Magyar Filozófiai Szemle*, 50/1–2. 1–15.
- Tőzsér János 2013. Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben? *Magyar Filozófiai Szemle*, 57/1. 159–172.
- van Inwagen, Peter 1996. It Is Wrong Everywhere, Always, and for Anyone to Believe Anything on Insufficient Evidence. In J. Jordan – D. Howard-Snyder (szerk.): *Faith, Freedom and Rationality: Philosophy of Religion Today*. Lanham, MD, Rowman & Littlefield. 137–153.
- Wittgenstein, Ludwig 1953/1998. *Filozófiai vizsgálódások*. Ford. Neumer Katalin. Budapest, Atlantisz Kiadó.